

МАНДРІВКА ФРАНКОВИМ КРАЄМ У ГЛИБИНУ СТОЛІТЬ

Євстахія НАКОНЕЧНА, учителька-пенсіонерка

с. Нагуєвичі, авторка книжки «Іван Франко і його рідне село»

І знов я бачу тя,
Село моє родинне
Іван Франко

Уже понад століття історія села Нагуєвичі, його минуле не залишають байдужими вчених і дослідників, які ведуть скрупульозне вивчення архівних матеріалів і народних переказів, щоб достеменно дізнатися про зародження села, походження його назви, про ті витoki, із яких бере початок геній Івана Франка.

Ще за життя письменника керівник першої у світі кафедри української філології у Львівському університеті, автор «Історії літератури руської» в шести томах Омелян Огоновський присвятив Франковій творчості понад сто сторінок своєї праці. Ще за життя І. Франка були видані монографія Антона Крушельницького та розвідки Сергія Єфремова й Михайла Возняка, який, до речі, у своїй статті «На порозі студій над Франком», надрукованій у газеті «Діло» від 31 травня 1925 року, першим вжив термін «франкознавство».

Слід підкреслити, що впродовж усього життя І. Франко також постійно досліджував минуле свого родинного села, а потім використовував зібрані матеріали в прозових, драматичних і поетичних творах. А ще він написав низку історичних та етнографічних розвідок про минуле Нагуєвич, які були надруковані й окремими виданнями, і в газетах та журналах. Це зокрема:

- «Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і сучасне їх уживання»;
- «Контракт оселення Слободи біля Нагуєвич, Дрогобицького повіту, 1779 року»;
- «Панщина та її скасування 1848 року в Галичині»;
- «Мнимий бунт селянський»;
- «Спалення упирів в селі Нагуєвичі в 1831 році»;
- «Лісові шкоди і кари в Нагуєвичах»;
- «Татарські напади на Підгір'я»;
- «Коляда в Нагуєвичах»;
- «Оповідання селянина з Нагуєвич про відносини до урядника».

В історико-краєзнавчих статтях І. Франка читач знайде багато цікавого про минуле родинного села письменника – Нагуєвичі. Так у статті «Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і сучасне їх

уживання» він описує знахідки на території села часів неоліту, тобто кам'яного віку IX–III тисячоліття до нашої ери.

На Могилі (до речі, і нині це урочище називається Могила) було знайдено невелику кам'яну сокирку, зроблену з жовтавого каменю і трохи відшліфовану. «Селяни дали її посвятити, – пише Франко, – і вживали, вірячи в її помічну силу, в випадках болю горла, вливаючи хорому воду до уст крізь дірку, проверчену в камені. Цю сокирку разом з трьома іншими камінцями, що мали в собі природні неправильні дірки і були так само освячені в церкві та вживані у випадку болю горла, я передав до музею Наукового товариства ім. Шевченка».

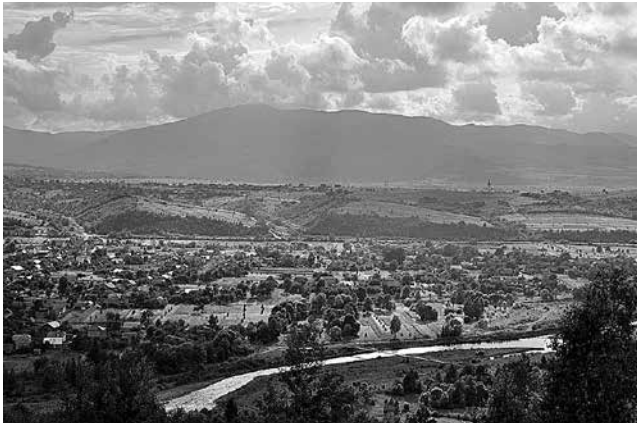
У цій же статті І. Франко згадує, що в дитинстві його лікували від болю в горлі таким же способом: «Третя знахідка з неолітичної епохи – се круглий чорний камінець з круглою діркою в середині, який я бачив у Нагуєвичах ще в часи моїх дитячих літ, який приніс був хтось до нашої хати власне тому, що в мене боліло горло».

Цікавим є й той факт, що на території села було знайдено два зуби мамонта. Перший – іще за часів І. Франка: «Селяни вважали його зубом велетня і жартуючи міркували, якого великого росту мусів бути той чоловік, що мав той зуб?»

Яким же було здивування будівельників, коли вони у 1956 році на будівництві сільського Будинку культури теж знайшли зуб мамонта. Його передали в Дрогобицький краєзнавчий музей.

Як бачимо, поселення людей на території сучасних Нагуєвич сягає ще часів неоліту, проте точна дата заснування села не встановлена. Дехто вважає датою заснування села 1050 рік, проте документального підтвердження цьому немає.

Із народних переказів відомо, що на місці сучасних Нагуєвич було давнє слов'янське поселення Сольне. Ця назва пов'язана з тим, що на території села були значні поклади солі, яку виварювали шляхом випаровування з соляної ропи. До речі, і нині в Нагуєвичах є урочище Солоний (із наголосом на букву «и»). Так воно називалося й за часів І. Франка. А це означає, що це було місце, де була

Панорама села Нагуєвичі

сіль. Та й у прізвищах жителів села слово сіль збереглося, як-от: Сольський, Соляк, Саяк, Сольвар, Соляник. А жителі навколишніх сіл називають нагуєвичан не інакше як зваричі, тобто ті, що варили сіль.

Родинна хата Івана Франка в Нагуєвичах

Надзвичайно цікавим і недослідженим досі є свідчення про те, що колись Нагуєвичі носили назву Башево чи Дашево. Так, зокрема, І. Франко в народному переказі «Татарські напади на Підгір'я», записаному від свого батька Якова Франка, теж згадує назву села Башево чи Дашево: «Поконєць села Нагуєвичі є на сугорбі, з двох боків оточеною річкою Баром, невеликий присілок Слобода або Нове село. Присілок цей повстав за австрійських часів. Давніше на тім сугорбі стояв укріплений замок, котрий так само, як і ціле село звався Башево чи Дашево. То були королівські добра, а в тім замку сиділи пани Туркули».

Отже, Сольне, Башево (чи Дашево) – так називалося колись село. Походження назви Башево не встановлено. Дехто вважає, що вона походить від слова башта, а башти встановлювали на жупах, де варили сіль. Однак таке пояснення звучить не зовсім переконливо.

Через відсутність писемних згадок достеменно невідомо, коли виникали нові назви і зникали ста-

рі, та й чому село змінювало свою назву, але відомо, що такі звичні українські слова дах, дашок, піддашся є тюркського походження. Слово баша в перекладі з тюркської означає голова.

Отже, найбільш логічно буде припустити, що ці дві назви Башево і Дашево походять від титулу якогось головного, вагомого керівника – голови, та від власного імені Даша, тобто Баша Даша. А ще, можливо, Баша з часом трансформувалося в сучасне паша (головний, перший помічник хана чи повелителя).

Також напрошується аналогія до назви містечка Дашава в Стрийському районі, володарем якого був Даша, наблизений до хана. І саме від його імені пішла назва цього села, а тепер селища.

У минулому сіл Дашево і Дашава є багато спільного, зокрема й те, що в кінці III тисячоліття до н. е. на обох територіях існували стародавні поселення, які лежали на березі річок і були оточені густими лісами.

Щодо села Дашава, то достеменно відомо, що його назва походить від власного імені Даша. Важливим є й той факт, що перші документальні відомості про Башево фіксуються під 1443 роком, а про Дашаву під 1445 роком. Отже Башево/Дашево і Дашава існували в одному часовому періоді. Напрошується висновок, що завойовник Даша пішов на Сольне, щоб заволодіти безцінним скарбом природи – сіллю. Тим більше, що відстань від села Дашево до Дашави всього тридцять п'ять кілометрів, тож для кінного загону завойовників це не становило жодних труднощів.

Звернімося до безсмертної повісті І. Франка «Захар Беркут», яку письменник написав восени 1882 року протягом жовтня і половини листопада, майже не відриваючись від стола, у батьківській хаті в Нагуєвичах, куди через важке, можна сказати безвихідне матеріальне становище змушений був переїхати зі Львова і прожити тут майже два роки.

Із великою силою правди, об'ємно, переконливо й усебічно змалював письменник завойовників наших земель, ту дику навалу, яка змітала все на своєму шляху і про яку не раз із самого дитинства чув І. Франко розповіді земляків, що передавалися з покоління в покоління. Кров холоде в жилах, коли читаєш про страшні спалені села, тисячі вбитих стариків, жінок, дітей, чії стяті голови із застиглим виразом болю та розпуки були понавішувані на жердках перед ворожими наметами.

Очевидно, така трагічна доля спіткала й село Сольне, коли Даша задумав завоювати його через поклади солі.

Настільки жажливий кривавий слід залишили завойовники в пам'яті жителів Сольного, такий

страшний і болючий, що людська пам'ять відмовлялася нести в собі у майбутнє ці події. Про це свідчить історична топоніміка та ономастика, бо саме вони є найкращими свідками минулого. Адже на теренах сучасних Нагуєвич немає жодної назви урочищ, яка нагадувала б про Дашево чи Башево. Лише дуже віддалено щось прослідковується в назвах Чертіж і Черемосник.

Щодо прізвищ, то лише чотири можна наблизити до цього періоду: Балущ, Гаджула, Гаджій, Фирта. Отже, завойовники прийшли в Сольне й силою змінили його назву на Дашево/Башево. Тому й немає від них слідів ні в топоніміці, ні в ономастиці. І мабуть тому так різко змінювалася назва села, бо її принесли й насильно насадити завойовники.

Як бачимо, мандруючи в глибину століть, учені, історики, лінгвісти мають детально дослідити саме цей період, коли село носило назву Дашево/Башево, щоб не лишилося в його історії жодної білої плями.

Надзвичайно переконливо і логічно вписується в канву таких подій теорія Львівських учених Михайла Худаша і Марії Демчук, які у своїй книжці «Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів» вважають назву села Нагуєвичі похідною (тобто вторинною), утвореною від прізвиська чи імені Нагой. Отже, Нагойовичі, а внаслідок зміни «о» на «у», бо «укання» є характерним для наших теренів, Нагойовичі – Нагуєвичі – це рід або піддані Нагая.

На користь цієї теорії свідчить і той факт, що й у наші дні жителі села вимовляють не Нагуєвичі, а Нагуєвичі, і така вимова передається з покоління в покоління, як і низка слів та виразів, як-от: братій (брат), посока, посочитися (кров, обкровавитися), ні полики (нічого), веречи (кинути), чень (може), піти горі селом (піти уверх села) та ін.

Отже, Даша, Баша, Нагой – такий ланцюжок тягнеться від Сольного до Нагуєвич. Очевидно, що володар Дашева/Башева або продав свої володіння, або виміняв на якусь вигоду для себе, але факт залишається фактом – село Дашево/Башево стало Нагуєвичами. Жаль, що поки не знайдено жодних документальних підтверджень про ці факти. Однак немає підтвердження й того, що назва села походить від прізвища графа Нагуєвського, якому село Дашево/Башево начебто подарував польський король.

Звернімося до історичних джерел. Як відомо, у 1349 році польський король Казимир III захопив і приєднав до Польщі галицьку землю. А вже в 1390 році король Ягайло подарував Самбірщину і село Нагуєвичі воєводі Спитку за допомогу в загарбанні Галичини.

Воєвода Спитко або ймовірніше його нащадки могли змінити собі прізвище на Нагуєвські від назви села Нагуєвичі. Про це свідчить непрямо й той факт, що «Словник географічний королівства Польського та інших слов'янських країн» подає відомості про те, що родина Нагуєвських походить із Нагуєвич. Також відомо, що війтом у селі Нагуєвичі в другій половині XVII століття був Станіслав Нагуєвський, але він був війтом, а не власником села. Отже, можна з високою ймовірністю припустити, що не назва села Нагуєвичі походить від прізвища Нагуєвського, як вважалося довгий час, а саме від назви села Нагуєвичі взяли собі прізвище члени роду Нагуєвських, нащадки воєводи Спитка.

До речі, також відомо, що в Дрогобичі був благодійником костьолу, опікувався ним і навіть похований у крипті теперішньої церкви Святої Трійці, яка колись була католицьким монастирем, Франц Нагуєвський.

В'їзд до Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі»

Перша писемна згадка про Нагуєвичі датується 1244 роком і пов'язана з тим, що князь Лев, син короля Данила, надав у селі Башево два лани ріллі монастирю святого Миколая. Ця дарча була підписана у Львові в 1244 році. А в 1254, 1291, 1292 роках князь Лев Данилович передав у власність самбірським єпископам Авраамові, Євфемієві та Гарійонові багато сіл, зокрема й Нагуєвичі.

Отже, історія Нагуєвич сягає княжих часів Галицької Русі.

Проте, як пише вчений Юрій Стечик у своїй праці «Історія Нагуєвич – родинного села Івана Франка (до кінця XVIII ст.)», названа вище грамота князя Лева від 1244 року дійшла до нас не в оригіналі, отже, не має правдивого історичного підтвердження, а перша писемна згадка про Нагуєвичі датується 1424 роком і пов'язана з наданням Нагуєвичам магдебурзького права.

Проте, надзвичайно важливим є декрет короля Сигізмунда I про призначення комісії для розмежування сіл Нагуєвичі, Медвежа Воля (нині

Медвежа), Ясениця Сільна (тепер Ясениця) від міста Дрогобича та села Унятичі. Цей документ датується 1531 роком.

Наприкінці того ж року комісія розмежувала села, а 20 грудня 1531 року король видав підтвердження встановлених комісією границь між цими поселеннями. Ці документи зберігаються у Львівському державному архіві.

І. Франко любив своє родинне село щирою синівською любов'ю, варто прочитати лише один уривок із його вірша «Рідне село», написаного влітку 1880 року, щоб це відчувати і зрозуміти:

Стоїш ти, як стояло
Самотнє і дрібне,
Дитя мов, що сховало
В зелені бур'яни головку кучеряву.

А у вірші «Мій раю зелений» читаємо:

А днесь тя щоднини
З утіхов дитини
Видаю, єдиний,
У снах, у тюрмі.

З утіхов дитини... Коли поет писав про своє рідне село, поля, ліси, трави і квіти, душа його та слова, народжені в ній, ставали трепетними й ди-

тинно чистими. Упродовж усього його многотрудного життя.

У листопаді 1909 року І. Франко приїхав у Нагуєвичі разом із сином Тарасом, студентом Львівського університету. Приїхали на весілля сина Захара – Григорія Франка.

Ось як згадує про цю поїздку Тарас Іванович: «Раптом біля якоїсь стежки батько зупинив візника, розплатився з ним, і ми подалися навпростець до Нагуєвичів... І очі батька загорілися дивним блиском. Пізнавав відомі змалку околиці... В глибокій задумі зупиниться батько тут і там, ніби чогось шукає. Це він так прощався з місцями, по яких колись бігав хлопчиною...

Він дивився на місця, де минало його хлоп'яче життя, і туга давила груди...».

Востаннє письменник приїздив до Нагуєвич у 1910 році.

О краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе.

Із такими словами щирої синівської любові до свого родинного села Нагуєвич, до зеленого Підгір'я пішов поет у мандрівку століть, щоб навіки прославити його у своїх безсмертних творах.

Лірична нота

Любов і Розлука

На той ковчег Великого потопу
Було насправді пребагато душ,
Та, кажуть, Ной (найперший з філантропів)
Брав лише пари, інші – ані руш.
Навіть Любов – для всіх таку жадану,
Назад відправив: йди, звідкіль прийшла.
Не сміла щось перечить капітану,
Шукала Радість – Слава обійшла...
Багатство й Гордість теж взяли за руки –
Співатимуть осанну кораблю...
Тут до Любові підійшла Розлука
І з уст її зірвалося: «Люблю».

Ной не перечив: нелогічна пара,
Але вже Бог відміряв небу край,
І світ тону в височенних хмарах,
І пари вже не вірили у Рай...
Але Розлука, ох вже ця Розлука –
Насправді закохалась у Любов,
Бо й на землі триває вічна мука –
І скільки б світ кругів не обійшов,
Наздоганяє, мов стріла із лука,
Розлука ту, що з іменем Любов.

Неоніла ЯНІЦЬКА